Utrecht zal weer gaan „bewegen". Van 15-30 september zullen 2 „Motion-weeks" de stad van nieuwe impulsen moeten voorzien.

Ook het Gemeentelijk archief zal een bijdrage leveren in de vorm van een tentoonstelling, die een overzicht bevat van 19 eeuwen stedelijk leven. De bezoekers van de expositie zullen kennis kunnen maken met prenten, die maar zelden worden vertoond. Het wordt een uiterst variante expositie, waarvoor het Aartsbisschoppelijk Museum haar afdeling Religieuze Kunst in het Catharijne-convent, Lange Nieuwstr. 38, beschikbaar stelde. In de ruime zaal met een oppervlakte van c. 300 m^2 zullen diverse stands worden ingericht, die elk een periode van de Utrechtse geschiedenis uitbeelden. Om de gang door deze tentoonstelling te vergemakkelijken maken wij met U alvast een denkbeeldige wandeling.

Bevolkings-overzicht 200—1969

De ingangspartij zal bestaan uit een koker, waavan op de ene zijwand de groei van de bevolking door de eeuwen heen in beeld wordt gebracht door een grafiek in de vorm van foto's van dames in de kleding van het aangeduide jaar. Vanaf de Romeinse vrouw, die 3 cm hoog wordt, loopt de bevolking van 600 inwoners op tot de 20e eeuwse mode, 200 cm hoog bij een bevolkingsgetal van 275.000. Op de andere zijwand is de ontwikkeling in de woningbouw te zien.

Het „castellum"

De maquette van het castellum vormt het begin van de eigenlijke tentoonstelling. Vanuit deze Romeinse legerplaats, in de buurt waarvan zich geleidelijk aan kooplieden en ambachtslui vestigden, is de huidige stad Utrecht gegroeid. Het castellum wordt geflankeerd door twee vitrines met voorwerpen uit de Romeinse tijd die men bij opgravingen in Utrecht en omgeving heeft gevonden. Het zijn meest gebruiksvoorwerpen en wapens. Aan de wand geven reprodukties van details van de zuil van Trajanus en die van Marcus Aurelius te Rome een kijk op het dagelijkse leven van de Romeinse soldaten in die dagen, terwijl kaarten de geografische ligging van het castellum nader toelichten.

Middeleeuwen

Onmiddellijk aansluitend op het Romeinse gedeelte van de tentoonstelling begint het deel gewijd aan de middeleeuwen. Voor de vroege-middeleeuwen moet bij gebrek aan archiefstukken uit dat tijdperk worden volstaan met foto's, voornamelijk van de oudste, Romaanse, gedeelten van Utrechtse kerken. Daaronder vallen enige afbeeldingen op van reliefs die enige jaren geleden tijdens restauratiewerkzaamheden in de Pieterskerk zijn gevonden. Zij stellen taferelen uit het lijdensverhaal voor.

Wat de latere middeleeuwen betreft kon natuurlijk wèl geput worden

uit de grote hoeveelheid delen en oorkonden die zich in het gemeentelijk archief bevindt. Deze archiefstukken, afgewisseld met foto's, geven enkele aspekten van het leven in die dagen weer, zoals het bestuur van de stad, het kerkelijk leven, handels- en andere betrekkingen met andere steden en met vorsten.

Om enkele stukken te noemen, men ziet er het z.g. Liber Albus, het oudste keurboek van Utrecht, een verbond tussen de elekt Hendrik van Beieren met de Utrechtse gilden, een oorkonde van de Franse koning Karel VI. De twee laatstgenoemde vallen op door hun uitzonderlijk mooie zegels.

Een deel van de vitrines staat opgesteld tegen een achtergrond van huizen en werven aan de Oudegracht.

Om het geheel te verlevendigen zijn door de heer J. Duyvetter van het Nederlandse Openluchtmuseum te Arnhem enkele poppen in middeleeuws kostuum gemaakt, o.a. een van David van Bourgondië in vol ornaat.

Kijkdoos van het kasteel Vredenburg

Het verdwenen kasteel *Vredenburg* zal op kleinere schaal worden herbouwd als een grote kijkdoos van 3.40 meter bij 4 meter volgens oude gravures met behulp van sterk vergrote foto's. Langs een bruggetje zal de bezoeker de „kijkdoos" in kunnen wandelen om op de binnenplaats de tegenwoordige bebouwing te zien. Ook dit huidige aanzien van het plein Vredenburg zal spoedig tot het verleden behoren; de jaarbeursgebouwen gaan immers plaats maken voor de bebouwing van het plan „Hoog-Catharijne".

Topografische ontwikkeling der stad

Een grote staande vitrine geeft in elf markante fazen de historische groei van de stad weer. Vanaf het kleine Romeinse fort op het Domplein gaat het via de Karolingische kloosterlijke nederzetting en via de drie typerende fazen van de bisschopsstad naar het onuitgevoerde uitbreidingsplan-Moreelse en de toestand van 1800. Het eindpunt ligt in de toekomst; ook de nieuwe wijken „Overvecht, „Rijnsweerd" en „Lunetten" zijn in deze overzichtsplattegrond opgenomen.

Door een drukknopbediening zal de bezoeker zelf de verschillende fazen toonbaar kunnen maken door de ontsteking van lampjes, die de topografische groei markeren.

De binnenstad

Rondom een houten maquette (ter beschikking gesteld door de Dienst van Openbare Werken) ontvangt de bezoeker door toelichtende foto's een kijkje op de veelzijdig boeiende oude binnenstad met zijn plannen uit vele perioden van Utrechts rijke historie.

De 17e eeuw

Utrecht heeft in de 17e eeuw een bewogen tijd gehad. In het begin van de 17e eeuw raakte het betrokken bij de godsdienstwisten tussen Gomaristen en Arminianen.

De rekkelijke stroming met humanisten onder leiding van Arminius kwam tegenover de Calvinisten onder leiding van Gomarus te staan.

Oldenbarnevelt, de raadspensionaris, trok partij voor de Arminianen en gaf aan de strijd een politieke tint, daar hij de diepte van deze godsdienstgeschillen onderschatte. Prins Maurits daarentegen verbond zich met de Gomaristen, speciaal omdat hij het niet eens was met de politiek van Oldenbarnevelt o.a. betreffende het Bestand. De Staten van Utrecht stonden aan de Arminiaanse zijde omdat ze Oldenbarnevelt naar de ogen keken terwijl een groot gedeelte van de burgerij in Utrecht ontevreden was en daarom de andere zijde koos.

Aan het slot van deze roerige periode, waarin de burgerhoplieden met hun vendels een grote rol speelden, trad prins Maurits krachtig op. Zoals men weet dankte hij in 1618 op de Neude de waardgelders af.

In Utrecht stonden troepen ter repartitie van de Staten van Holland. Nadat onderhandelen met de Staten van Utrecht in 1618 onmogelijk bleek, viel Maurits 28 juli aan. De zes compagniën waardgelders waren zo geïntimideerd, dat zij zonder slag of stoot de wapens neerlegden. De tegenstand te Utrecht was gebroken en de secretaris van de Staten Ledenbergh, die de ziel van het verzet was geweest, werd ontslagen. Holland hield nog vol, maar op 28 augustus werden Oldenbarnevelt, Hugo de Groot en Hogerbeets in Den Haag èn Ledenbergh in Utrecht gearresteerd. De synode werd te Dordrecht gehouden en liep slecht af voor de Arminianen. Ledenbergh pleegde in de gevangenis zelfmoord. Oldenbarnevelt werd ter dood veroordeeld, Hugo de Groot en Hogerbeets tot levenslang en verbeurdverklaring van hun goederen. Ledenbergh's kist werd in 1619 aan de galg gehangen.

Oprichting Universiteit in 1636

Deze voor de stad Utrecht zo belangrijke gebeurtenis is zichtbaar gemaakt door het stichtingscharter, eigenhandig getekend door de president van de Staten van Utrecht Van Asch van Wijck, en diens portret.

Voorts zijn er afbeeldingen te zien van de senaatskamer (c. 1694), van een schoorsteenstuk (1636) en van een erepromotie in het Domkoor (1668).

Townplanning in de 17e eeuw

De uitbreidingsplannen van burgemeester Moreelse en Everard Meyster (1664) spreken voor zichzelf.

Rampjaar 1672

Van de Franse bezetting heeft de stad Utrecht veel te lijden gehad. De Dom werd na bijna een eeuw weer voor de Rooms-Katholieke eredienst ingericht. Na het vertrek der bezetters herstelde zich de oude situatie en namen de Hervormden de kerk na een 2e beeldenstorm weer in bezit. De bevrijding van de Fransen moest door Utrecht duur worden betaald door het verlies van zijn zelfstandigheid aan de stadhouder, prins Willem III, wiens gezag vrijwel onbeperkt was.

De orkaan van 1674

De Dom werd tot ruïne na de storm van 1 augustus 1674. Zo is zij getekend door Herman Saftleven, die duidelijk laat zien met welk een kracht het verschrikkelijk „tempeest" over de stad raasde.

„Stad van kerken en kloosters"

In vitrines (beschikbaar gesteld door het Centraal Museum) wordt o.a. een aantal 17e eeuwse tekeningen van kerkinterieurs door Pieter Saenredam, Herman Saftleven e.a. tentoongesteld. Een wand met 17e eeeuwse stadsbeelden roept de indruk, die Utrecht in onze gouden eeuw maakte, verder op. Een stad, die achter bleef bij de bloeiende Hollandse steden en haar middeleeuws karakter nog sterk had bewaard.

Achttiende eeuw

1712—1714. Het rustige leventje van de Domstad werd in 1711 verstoord toen de mogendheden van Europa na de langdurige Spaanse Successie-oorlog Utrecht uitkozen als congresstad. In deze provinciestad zou men geen last hebben van diplomatieke intriges. Gezanten van de keizer, van de franse koning, uit Engeland, Portugal, Spanje, Pruisen, uit de kleine duitse vorstendommen en uit de gewestelijke staten stroomden naar Utrecht. Ze kwamen met veel vertoon van pracht en praal, met lakeien, bedienden en kennelijk met een zware geldbuidel. De straten in Utrecht werden opgevrolijkt door het geratel van de schitterende koetsen der gezanten, met de lakeien aan weerszijden ervan in kleurrijke livrei gestoken. Met deze lakeien had men heel wat te stellen; er moest zelfs een ordonnantie worden uitgevaardigd, dat zij geen wapens bij zich mochten hebben. Een ruzie tussen de bedienden van twee gezanten leek aanvankelijk een onschuldig incident; het liep echter uit op een hevige onenigheid tussen de gezanten zèlf.
Dat de Verenigde Nederlanden niet meer voor een invloedrijke mogendheid werden gehouden, blijkt wel uit het volgende gezegde van de franse gezant De Polignac: „On traitera de la paix chez vous,
pour vous,
sans vous."

Er werd echter niet de hele dag vergaderd, ook voor ontspanning werd gezorgd. Elke gelegenheid werd aangegrepen om een festijn aan te richten. Befaamd waren de feesten, gegeven door de Portugese gezant, de graaf van Tarouca, o.a. ter gelegenheid van de geboorte van de zoon van de koning van Portugal. Een feest, dat dagen achtereen duurde en waar zelfs de man van de straat deel aan had.

De rust van twee eeuwen her

Utrecht, zoals het was tussen een woelige en een levendige periode. Het rustige Utrecht met de wallen, bolwerken, poorten en vele mooie gebouwen, vormde een bron van inspiratie voor de kunstenaar. Dank zij hen kunnen wij ons nu nog een goed beeld vormen van o.a. de Biltstraat, de Leidse Rijn en het Domplein van weleer.

„De familie Kegge"
Nicolaas Beets' „Camera Obscura" in beeld gebracht in het familiehuis Beets, Boothstraat 6, juni 1915

De Patriotten

Toen in de tweede helft van de 18e eeuw de patriottenbeweging werkelijk op gang kwam, werd Utrecht het politieke centrum van de Nederlanden. De patriotten vonden steun bij een aantal vroedschapsleden, die hun eigen macht wilden vergroten door de afschaffing van het regeringsreglement, dat veel bevoegdheden aan de stadhouder toekende. In 1782 werden de rechten van Willem V inderdaad beperkt.

Na veel verwikkelingen kwamen in september 1787 de Pruisen ons land binnen en maakten zich van de macht meester. Willem V kreeg zijn oude bevoegdheden terug en vele patriotten namen de benen naar Frankrijk. In 1795 konden zij echter terugkeren, toen de franse troepen Utrecht binnentrokken. Op de Neude werd een vrijheidsboom geplaatst ter gelegenheid van het feest van de overwinning der franse troepen.

De stukken in de overige vitrines herinneren aan het ancien régime, zoals het gebedsformulier van de Vroedschap. Ook het 18e eeuwse studentenleven en het contact met het Oranjehuis en het leven van de „burgerwezen" hebben hier een plaats gekregen.

19e en 20e eeuw

Het eerste gedeelte toont de bezoeker de *„oude stadsbeelden"*, die het meest typerend zijn voor de wijzigingen, die in de loop der tijd hebben plaats gehad. De stadsbuitensingel was tot ± 1870 werkelijk de grens eerst dàn beginnen de verbredingen van straten (Potter- en Viestraat). De grote warenhuizen hebben in de loop van de laatste 40 jaar als

hongerige wolven de oeroude indeling van kleine percelen tussen Vreeburg en Neude verzwolgen. De oude stad wordt „city" en krijgt een strak, zakelijk karakter.

De punten met de meest tekenende veranderingen zijn in de fotocollectie vertegenwoordigd, terwijl de maquette van Hoog-Catharijne, die er tegenover staat, een blik in de toekomst doet zien.

Behalve de groei van een „city" rond Vreeburg en Neude eist het steeds toenemende verkeer ook de ruimte daarbuiten steeds meer op.

Keren wij terug naar het Utrecht van 100.000 inwoners van renteniers, ambtenaren, winkeliers en industrie-arbeiders dan ziet men o.a. dat de student daar een rol van grote betekenis speelde. Het aanzien en de grote draagkracht van het milieu van „Universiteit" en student blijken uit verschillende foto's van lustrumfeesten en studentenleven.

Zoals de tweede afdeling toont wil onze maatschappij zich de luxe van zoveel representatie niet meer veroorloven. De uitgaven moeten rendement opleveren en de stormachtige ontwikkeling van verkeer en techniek vraagt weer enorme investeringen. De rubriek *„verkeer en techniek"* met de komst van gas, waterleiding, spoorweg, auto en vliegtuig gaat dan ook over in de rubriek *„van bouwen en slopen"*, die daar als het ware uit geboren is. De kinderen van de 19e en 20e eeuw voelden zich niet veilig geborgen binnen wallen en singels zoals hun voorouders, de 19e eeuwers snakten naar lucht en ruimte, de 20e eeuwers wensen daarbij nog de mogelijkheid ieder moment uit te kunnen rijden of vliegen.

Door deze eisen des tijds kraakt de oude stad in haar voegen en zal er nog veel verdwijnen.

Naar de rubriek *„oorlog en crisis"* tenslotte zal de jonge generatie reeds kijken als naar een ver verleden, dat men zich moeilijk kan indenken, terwijl de ouderen zich die tijd soms nog schrijnend herinneren.

Afkondiging publicaties, cursus „oud-schrift"

Niet alleen aan het „zien" is gedacht, maar ook aan het „horen". Twee amateur-toneelspelers zullen in 18e eeuws kostuum voor het oude stadhuis stadspublicaties voorlezen in oud-nederlands. Het décor werd zorgvuldig in het atelier van de heer A. de Bruijn alhier opgebouwd en geeft een nauwgezette reconstructie van de gevels der oude huizen „Hasenberch" en „Lichtenberch", waar eens de vroedschap en de schepenbank zetelden. Mocht deze taal uit het verleden moeilijkheden geven: de cursus oud-schrift - waarvoor men zich ter plaatse kan opgeven - zal helpen dit probleem onder de knie te krijgen en tevens alle geheimen van oude akten voor U openbaren.

Natuurlijk kon van de inhoud van archief, bibliotheek en prentenverzamelingen meer zeer weinig op de tentoonstelling worden bijeengebracht. Belangstellenden kunnen zich voor een bezoek aan deze schatkamer van Utrechts verleden ter plaatse aanmelden.

De Biltstraat in 1943 Foto Nico Jesse

Archiefgids

De archiefgids en deze toelichting verduidelijken wat een archief is, wat een archief bezit en wat de geïnteresseerde bezoeker, hetzij leek of vakman in dit „museum van zelfwerkzaamheid" kan doen.

Restauraties

Aan de hand van voorbeelden, materialen en werktuigen zal te zien zijn hoe groezelige, gedeeltelijk vergane of anderszins beschadigde archiefstukken en prenten worden gerestaureerd. Interessant b.v. is een lichtbak die de restaurateur in staat stelt insectengaten op te vullen met speciaal papier, dat op de maat van deze grillige beschadigingen wordt uitgesneden.

Oud-Utrecht

De vereniging „Oud-Utrecht" zal vertegenwoordigd zijn met een stand waarop de verschillende activiteiten - lezingen, excursies, de publicatie van Maandblad en Jaarboekje - te zien zullen zijn, zoals deze op verlei wijzen een stijgend aantal leden een boeiende en leerzame tijdsvervulling hebben geboden.

Film en dia's

In een naastgelegen film- en diazaal zullen historische films vertoond

worden en lezingen worden gehouden over allerlei onderwerpen.
Van de films is vooral belangwekkend de film van de Utrechtse cineast Jos Stelling, die bij deze gelegenheid in première zal gaan. Op pakkende wijze zal de jeugdige filmer de gouden tijd van Utrechts Middeleeuwen opnieuw tot leven wekken.

Daarnaast zullen films gedraaid worden over „Utrecht 1918—1940", over het plan Hoog-Catharijne en over markante gebeurtenissen uit het jongste verleden.

EXCURSIE „OUD-UTRECHT"

Voor de leden van de Vereniging „Oud-Utrecht" zal een speciale excursie naar de tentoonstelling „Van Romein tot Hoog-Catharijn" worden gehouden op woensdagavond, 17 september a.s. te 20.00 uur.

A. GRAAFHUIS
H. J. H. KNOESTER

HET EERSTE PIEREMENT TE UTRECHT

In de Atlas Van Stolk (Rotterdam), die o.a. een rijke collectie afbeeldingen uit het Nederlands volksleven bevat, bevindt zich (dl. x, nr. 7729) een foto in - 4°, op de achterzijde waarvan staat: „Lange Hannes, de eerste die in Utrecht met uitstekende draaiorgels liep". Het is duidelijk, dat het woord „uitstekend" met de klemtoon op de eerste lettergreep gelezen moet worden. De voorgestelde draagt nl. een handorgel vóór zich, dat aan een band om zijn hals hangt. Wellicht heeft het museum „Van speeldoos tot pierement" nog een exemplaar van dergelijke draaiorgeltjes.

In de toelichting in de catalogus van de Atlas Van Stolk wordt nog vermeld: Lange Hannes „verving zijn draaiorgeltje al spoedig door een grooter, dat op een wagen gereden werd en bracht omtrent 1870 een groote en gunstige omwenteling te weeg in de straatmuziek te Utrecht".

JUPITER IN DE MEERN

In de van 1842 daterende archaeologische verzameling (museum) van het Prov. Utr. Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen bevindt zich sedert 1865 een bronzen Jupiterbeeldje (20 cm hoog), indertijd in De Meern gevonden, volgens mondelinge overlevering in de omgeving van de voormalige ridderhofstad Voorn. Over dit fraaie, ook in het buitenland bekend geworden exemplaar van romeinse bronsgieterskunst gaf dr. C. Isings een korte beschrijving in het onlangs verschenen verslag van het Genootschap over 1967.

Men vermoedt dat in De Meern een romeins legerkamp is geweest; opgravingen in 1940, 1957 en 1960 brachten een deel van de fundering van een badhuis en een oude verzande rivierloop aan het licht. Archaeologen hopen dat in de toekomst ook het kamp zelf gevonden zal worden.